

૩. બોલવું સમજ વિચારી

અંકિત નિવેદી

૮ માર્ચ, ૧૯૮૫ના રોજ અમદાવાદ ખાતે તેમનો જન્મ થયો હતો. શાળાકીય તથા કોલેજનું શિક્ષણ અમદાવાદમાં જ લીધું. ગજલ સંગ્રહ ‘ગજલપૂર્વક’, ગીત સંગ્રહ ‘ગીતપૂર્વક’, નિબંધ સંગ્રહ ‘મૈત્રી વિશ્વ’ વગેરે તેમનાં પ્રકાશિત થયેલાં પુસ્તકો છે. આ ઉપરાંત ‘અવિનાશી અવિનાશા’, ‘મેટીના પાન’, ‘મિસીંગ બક્ષી’, ‘કહેવત વિશ્વ’ જેવા સંપાદનો પણ તેમની પાસેથી મળ્યા છે. પત્રકારત્વ ક્ષેત્રે પણ તેઓ કાર્યરત છે. કેટલાંક સામયિકોના સંપાદક તરફે પણ તેઓ કામગીરી બજાવે છે. તખ્તસિંહ પરમાર પુરસ્કાર, શયદા એવોડ તથા યુવા ગૌરવ પુરસ્કારથી તેમને નવાજવામાં આવ્યા છે.

સૂર કૃતિનો

પ્રસ્તુત કૃતિ એક બોધકાય્ય છે. મૂલ્યશિક્ષણના ઉત્તમ પાઠ ભણાવતા આ કાચ્યમાં બહુ સાચી વાત સરળ શબ્દોમાં કહી હોવાથી આપણા હૃદય સૌંસરવી ઊતરી જાય છે. હાડકાં વગરની જીબ ગમે તે બોલી ન નાંબે તે માટે આપણે સન્જગ રહેવું જોઈએ. યોગ્ય શબ્દો ફૂલો વરસાવે પણ અયોગ્ય શબ્દો કાંટા વેરે. માટે સમજ-વિચારીને બોલવું જોઈએ.

જેમ ગમે તેમ ન બોલાય તેમ યોગ્ય વાત યોગ્ય સમયે જ સાચી અસર કરે, અયોગ્ય સમયે યોગ્ય વાત પણ દુશ્મની નોતરે છે. યોગ્ય સમયે બોલેલા શબ્દો આપણને તારી હે અને અયોગ્ય સમયે બોલેલા શબ્દો દૂબાડી હે.

વળી કવિ અહીં એક સરસ મજની વાત કરે છે કે, બીજાએ આપણા પર કરેલા ઉપકારો હંમેશા યાદ રાખવા પણ આપણે બીજા પર કરેલા ઉપકારો હંમેશા ભૂલી જવા.

આ કાચ્યમાં વિરોધી કહેવતોના આપેલાં ઉદ્ઘારણથી આપણને સાચી સમજ મળે છે.

બોલવું સમજ વિચારી, જી નથી તારી કે મારી,
વરસે તો ફૂલોની કયારી, નહીંતર કાંટા બિછાવશે પથારી.
બોલ્યાનાં બોર ભલે વેચાતાં હોય, આપણને રસ નથી બોરમાં,
ના બોલ્યાનાં ભલે ગુણગાન ગાઓ, પણ બોલવું સમયસરના ફોરમાં.
આવું કરો તો હશે યારી, કરો નહીં એકલા રહેવાની તૈયારી,
કોઈના માટે કર્યું જે હોય, તો રુદ્ધિયેથી બહાર કદી કાઢ મા.
યાદ જેને રહેવાનું હોય એને રહેશો, ને તારો દુઃખાવો તારી દાઢમાં,
રાખો એને ગાળકારી, જેણે રાખ્યા આપણને ઉગારી.

અધ્યાપન સેક્ટે

પ્રસ્તુત કૃતિનું અધ્યાપન કરાવતા પહેલા કાવ્યને અનુદ્ધૃત ગુજરાતી ભાષાની કહેવતો વિશે ચર્ચા કરી કહેવતોની સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ આપવો. કાવ્યપંક્તિઓ સ્પષ્ટ કરવા પ્રશ્નોના માધ્યમથી વિસ્તૃત ચર્ચા કરવી. જુદા જુદા સંદર્ભે જુબ વિશે પણ ચર્ચા કરવી.

‘બોલે તેના બોર વેચાય’ અને ‘ન બોલવામાં નવ ગુણ’ જેવી વિરોધાભાસી કહેવતના ઉદાહરણને ધ્યાનમાં રાખી અન્ય વિરોધાભાસી કહેવતોનો પરિચય કરાવવો.

સારા વચ્ચનો મિત્રો બનાવે અને અયોગ્ય વચ્ચનો દુશ્મન ઉભા કરે તે વાત ઉદાહરણ આપીને સમજાવવી. ઉપકાર અને અપકારની સંકલ્પના દઢ કરાવ્યા પછી અહીં આપેલ ઉપકારની વાત વિદ્યાર્થીઓના મનમાં દઢ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સ્વાર્થ્યાય

સ. ૧. નીચેના શબ્દો માટે કવિતામાં વપરાયેલા શબ્દો શોધો :

(૧) જિહ્વા	(૨) પુષ્પ	(૩) કંટક	(૪) દોસ્તી
(૫) હદ્દય	(૬) નહિ	(૭) કળતર	(૮) શૈયા

સ. ૨. કાવ્યમાંથી પ્રાસ્યુક્ત શબ્દો શોધીને લખો.

સ. ૩. કોઈપણ પાંચ વિરોધાભાસી કહેવતો લખો : દા.ત. : ઓળખાણ મોટી ખાણ છે. જવાબ : ઓળખીઓ સિપાહી બમણું મારે.

સ. ૪. ‘સર’ ઉપસર્ગ લગાવી પાંચ શબ્દો બનાવી તેનો વાક્યમાં ઉપયોગ કરો : દા.ત. : સમય સર - ટ્રેન આજે સમયસર આવી.

સ. ૫. એક કરતાં વધારે સમાનાર્થી શબ્દો લખો.

- (૧) પુષ્પ - _____, _____, _____ (૨) માતા - _____, _____, _____ (૩) હદ્દય - _____, _____, _____

સ. ૬. કાવ્યને આધારે ખાલી જગ્યા પૂરો :

(૧) જીબ નથી તારી કે મારી વરસે તો _____ ક્યારી.	(૨) આપણને _____ નથી બોરમાં
(૩) _____ જેને રહેવાનું હોય એને રહેશે.	(૪) ના બોલ્યાનાં ભલે _____ ગાઓ.

સ. ૭. નીચેના અર્થ દર્શાવતી પંક્તિ લખો :

(૧) હંમેશાં સમજુ વિચારીને બોલવું જેઈએ.	(૨) સમય જેઈને બોલીએ તો બધાંની સાથે દોસ્તી રહે.
(૩) કોઈને માટે કરેલાં સારાં કાર્યો કદી યાદ રાખવા નહિ.	(૪) બીજાએ કરેલા ઉપકાર સદા યાદ રાખવા.

સ. ૮. નીચેની પંક્તિઓને યોગ્ય કમમાં ગોઠવો :

(૧) આવું કરો તો હશે યારી	(૨) જેણે રાખ્યા આપણને ઉગારી
(૩) નહીંતર કાંટાં બિછાવશે પથારી	(૪) કરો નહીં એકલા રહેવાની તૈયારી

સ. ૯. યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી વાક્ય ફરીથી લખો :

(૧) આપણે સમજુ વિચારીને બોલીએ તો _____.	(આ) કાંટા વરસે
(અ) ફૂલો વરસે	(ઇ) અમી વરસે

- (2) આપણે હંમેશાં યાદ રાખવા જોઈએ _____.
 (અ) આપણે બીજ પર કરેલા ઉપકાર (આ) બીજાએ આપણા પર કરેલા ઉપકાર
 (ઇ) બીજાએ આપણા પર કરેલા અપકાર
- (3) આપણે સમય જોઈને બોલીએ તો _____.
 (અ) બધાં આપણા મિત્ર બને (આ) બધાં આપણાં દુષ્ટન બને (ઇ) બધાં આપણી સાથે જગડો કરે

સ. ૧૦. પ્રસ્તુત કાવ્યનો ભાવાર્થ તમારા શરૂદોમાં લખો.

સંભાષણ

★ ‘બોલો બોલ વિચારીને, પસ્તાવો નવ થાય; બોલેલું જેચાય ના, કરતાં કોટિ ઉપાય.’
 ઉપરોક્ત સુભાષિતને યોગ્ય રીતે સમજવા વર્ગમાં સમૂહચર્ચા કરો.

પ્રકટ્ય

★ નીચેના અવયવો ઉપરથી ત્રણ-ત્રણ ઝાઢ્પ્રયોગો શરૂદકોશમાંથી શોધીને કાર્ટ્પેપર ઉપર લખી એક સુંદર ભીતપત્રક બનાવો.
 (૧) જીબ (૨) આંખ (૩) કાન (૪) હાથ (૫) મોઢું (૬) માથું (૭) પગ (૮) દાઢો

ભાષિક સમજ

- ★ વચન બદલો : (૧) ફૂલ (૨) કાંઠાં (૩) બોર (૪) દાઢો
- ★ સર્વનામ શોધી નીચે લીટી કરો :
 (૧) કોઈના માટે કર્યું જે હોય. (૨) યાદ જેને રહેવાનું હોય એને રહેશે.
 (૩) જેણે રાખ્યા આપણને ઉગારી. (૪) જીબ નથી તારી કે મારી.
- ★ કોંસમાંથી યોગ્ય વિશેષજ્ઞ પસંદ કરીને લખો : (સુંદર, નવ, રંગબેરંગી, મધ્યમીઠા, સુંવાળી, અણીદાર, દુઃખતી, લાંબી)
 (૧) ફૂલો (૨) કાંઠાં (૩) બોર (૪) દાઢ (૫) ક્યારી (૬) જીબ (૭) શૈયા (૮) ગુણ

હું વાંચું તમે પણ વાંચો.

મારી માને ગમશે ?

તે વખતે હું અગિયારેક વરસનો હોઈશ. એક દિવસ હું રસ્તા પરથી પસાર થતો હતો. એવામાં એક ફૂલિરબાબા સામેથી આવ્યા. તેમણે મને ઊંચકી લીધો અને મારી આંખમાં આંખ મિલાવીને બે ઘડી તે જોઈ રહ્યા. પછી મને નીચે મૂકી દીધો. ફરીથી તેમણે મને ઉપાડી લીધો ને એ જ પ્રમાણે નિહાળીને પાછો નીચે મૂક્યો. આમ તેમણે ત્રણોક વાર કર્યું. પછી ફૂલિરબાબાએ કહ્યું, “બચ્ચા, એક વાત તું હંમેશા યાદ રાખજો. જ્યારે તું કંઈ પણ કરે, બોલે, વિચારે ત્યારે તારા દિલને એક સવાલ પૂછજો કે, મારી માને આ ગમશે કે નહીં?” એટલું કહીને ફૂલિરબાબા ચાલ્યા ગયા. એ પછી મેં તેમને કદી જ્ઞેયા નથી. પણ તેમની એ શિખામણ મારા દિલમાં જડાઈ ગઈ છે. ત્યારથી મને એક ટેવ જ પડી ગઈ છે કે, કંઈ પણ હું કરું, બોલું અથવા વિચારું ત્યારે મારી આંખ સામે સવાલ ખડો થઈ જય છે કે, “મારી માને આ ગમશે કે નહિં?” આ શિખામણથી હું ધણા દોષમાંથી બચી ગયો છું. માને હંમેશાં નજર સામે રાખવાની મને ટેવ પડી ગઈ છે. તેથી કંઈ પણ અનિષ્ટ વિચારતાં, બોલતાં કે કરતાં મને સંકોચ થઈ આવે છે અને એ કુવિચાર, કુવચન કે કુકર્મના દોષમાંથી હું બચી જાઉ છું.

- ગુરુદ્યાલ મલિક (અનુ. મુકુલ કલાર્થી, નિરંજના કલાર્થી)

8HOBYT

વિવેક અને વિનય સમસ્ત ગુણોની આધારશિલા છે.